

УДК 811.161.3 – 085 + 821.161.3 – 1.03.09

Мастацкія асаблівасці перакладу А. Куляшова паэмы М. Лермантава “Дэман”

А. М. ВОІНАВА

У артыкуле аналізуюцца спосабы і прыёмы перакладу паэтычнага тэксту М.Лермантава на беларускую мову Аркадзем Куляшовым не толькі з пункту гледжання раўнацэннага ўзнаўлення мастацкага вобраза, але і з пункту гледжання адэкватнага выбару лінгвістычных сродкаў.

Ключавыя словы: мастацкі пераклад, адэкватнае ўзнаўленне тэксту, лексічны эквівалент, сістэма лексічных і мастацкіх сродкаў, перадача мастацкага вобраза.

The article analyzes Arcady Kuleshov's translation methods of a poetic text by M. Lermontov into the Belarusian language not only from the point of an equivalent reconstruction of a literary image, but also from the point of an adequate choice of linguistic means.

Key words: literary translation, adequate text translation, lexical equivalent, system of lexical and literary means, literary image translation.

Адной з самых актуальных праблем сучаснага мовазнаўства па-ранейшаму застаюцца пытанні мастацкага перакладу, стварэнне адэкватнай сістэмы вобразаў сродкамі іншай мовы. Сёння добра ўсведамляецца, што мастацкая інтэрпрэтацыя іншамовнага тэксту садзейнічае ўзбагачэнню інтэлектуальнай культуры народа, адкрывае шырокія перспектывы развіцця нацыянальнай культуры і літаратуры. Мастацкі пераклад на многіх этапах з'яўляўся своеасаблівым стымулятарам узаемадзеяння літаратур. У першую чаргу гэта адносіцца да блізкароднасных славянскіх літаратур – беларускай і рускай. Старонкі ўзаемасувязей дзвюх літаратур праз мастацкі пераклад і ўзаемапераклад пачаліся з асэнсавання творчасці А. Пушкіна, М. Лермантава, М. Някрасава, І. Крылова, М. Горкага. Нягледзячы на значныя дасягненні ў пытаннях тэорыі і практыкі перакладу, малараспрацаваным застаецца лінгвістычны, моўны аспект мастацкага перакладу. Але для “практыкі перакладу, і тым больш для тэорыі яго з'яўляецца неабходнасцю лінгвістычная аснова, веданне заканамернасцей, якія існуюць паміж пэўнымі мовамі” [1, с.10]. У сваім даследаванні мы хацелі б звярнуцца да аналізу некаторых моўных асаблівасцей перакладу Аркадзем Куляшовым паэмы «Дэман» класіка рускай літаратуры М. Лермантава на беларускую мову.

Сінтаксічная будова паэмы вельмі багатая: у ім выкарыстоўваюцца розныя тыпы сказаў – простыя, аднасастаўныя, складаныя, складаныя сінтаксічныя канструкцыі. Перакладчык досыць часта адэкватна ўзнаўляе пэўную сінтаксічную канструкцыю. Так, просты сказ ён перакладае простым: *в последний раз она плясала* [2, с.88] – *на жаль, Тамара танцавала апошні раз!* [3, с.38] складаны – адпаведнай канструкцыяй: *слова умолкли в отдаленье, вослед за звуком умер звук* [2, с. 94] – *удалеч словы адляталі, і вось за гукам гук памёр* [3, с. 44]. Неабходна адразу ж адзначыць, што простыя сказы ўжываюцца значна радзей у параўнанні са складанымі, што можна растлумачыць своеасаблівай інтанацыяй лермантаўскага твора.

Аднак большую цікавасць прадстаўляюць выпадкі неадэкватнай перадачы сінтаксічных канструкцый. Замена – найбольш распаўсюджаны тып перакладчыцкіх трансфармацый. Замяняцца могуць як граматычныя адзінкі (формы слоў, часціны мовы, члены сказа, тыпы сінтаксічнай сувязі), так і лексічныя. “Замена ў сказе звычайна выклікаецца адсутнасцю той або іншай канструкцыі ў мове перакладу, несупадзеннем ва ўжыванні канструкцый, а таксама неаднолькавым словаўжываннем, рознай спалучальнасцю слоў”, – указвае М.С. Ржавуцкая [4, с. 11]. Так, А. Куляшоў ў значнай колькасці выпадкаў просты сказ на мове арыгінала перадае складаным. Часцей за ўсё такія адхіленні назіраюцца ў простых сказах, ускладненых адасобленымі азначэннямі, дзеепрыметнікавымі і дзеепрыслоўнымі словазлучэннямі, якія, як вядома, выкарыстоўваюцца ў беларускай мове абмежавана. Звычайна канструкцыі з дзеепры-

метнікавымі зваротамі патрабуюць істотнай перабудовы цэлай страфы, пры перадачы такіх зваротаў не можа быць поўнага стандарту і нікольні не выключаецца выбар паміж некалькімі, хаця б і блізкімі адна да другой, магчымасцямі. Сістэма рускіх дзеепрыметнікавых форм не столькі багацейшая за беларускую, колькі значна адрозніваецца ступенню ўжывальнасці. Відавочна, што руская мова багацейшая формамі і адценнямі для выражэння таго, што ў беларускай мове выражаецца з дапамогай больш вузкага кола дзеепрыметнікавых сродкаў або зусім без прыцягнення дадзенай граматычнай катэгорыі. Ведаючы гэта, А.Куляшоў пры перакладзе сінтаксічных канструкцый з дзеепрыметнікамі або выкарыстоўвае больш характэрныя для беларускай мовы дзеепрыметнікі ці апускае малахарактэрныя, ужывае прыметнікі або цалкам трансфармуе страфу: *когда бегущая комета* [2, с.84] – *калі камета міма-лётнай* [3, с.33]; *следа мелькающие волны* [2, с.84] – *дрымоты поўныя маўклівай* [3, с.34]; *звонко-бегущие ручьи* [2, с.86] – *і гаваркія ручаі* [3, с.35]; *пещеры, где палящим днём* [2, с.86] – *пачоры, дзе смякотным днём* [3, с.35]; *гарема брызжущий фонтан* [2, с.88] – *гарэма велічны фонтан* [3, с.37]; *на пену скачущей волны* [2, с.90] – *сяны на хвалі* [3, с.40]; *им в грядущем нет желанья* [2, с.94] – *дзень наступны – без жадання* [3, с.44]; *стоит с блистающим челом* [2, с.100] – *стаіць з асветленым чалом* [3, с.51].

Больш вольнае абыходжанне з тэкстам арыгінала заўважаецца і пры перадачы сказаў з дзеепрыслоўнымі зваротамі, якія таксама ў беларускай мове менш пашыраны, чым у рускай. Перакладчык, імкнучыся захаваць рытм і інтанацыю гучання лермантаўскага твора або свядома апускае дзеепрыслоўе: *ничтожной властью землёй* [2, с.85] – *зямлі нікчэмнай уладар* [3, с.34]; *и птица, кружась в лазурной высоте* [2, с.85] – *дзе ўвага птушак і звяроў* [3, с.34] або замяняе дзеесловам ці іншым адэкватным сродкам: *глубоко внизу чернея, как трещина, жилище змея* [2, с.85] – *і трэшчынай чарнеў, і гулкім змяі звлістым прытулкам* [3, с.34]; *в ладони мерно ударяя, они поют* [2, с.87] – *біць у ладоні пачынае сяброўскі гурт* [3, с.36]; *кружа его над головой* [2, с.87] – *трасе яго над галавой, то кружыць* [3, с.37]; *едва, едва переступая* [2, с.87] – *ледзь валачэ цяжкія ногі* [3, с.39]; *дрожит, обитель пробуждая* [2, с.96] – *гудзе, наўколле абуджае* [3, с.48]; *и между их, прорезав тучи* [2, с.97] – *між імі, хмарам непадсудны* [3, с.48].

Перабудова сінтаксічнай канструкцыі заўважаецца і пры перадачы адасобленых азначэнняў: *так стройны, полны выраженья, так полны милой простоты* [2, с.89] – *і ўсе не змушаныя рукі такой здзіўлялі прастатой* [3, с.38]; *и птичка, спрятанная в ней* [2, с.94] – *і птушка, што схавана ў ёй* [3, с.44]; *полон жизни новой, с моей преступной головы я гордо снял венец терновый* [2, с.103] – *пайшло інакшай каляінай жыццё. Цярновы мой вянок я скінуў* [3, с.54]; *утомлена борьбой всегдашней* [2, с.89] – *самой то гарача, то сцюзжна* [3, с.54].

Сустрэкаюцца выпадкі неадэкватнай замены сінтаксічнай канструкцыі і пры перадачы аднаасастаўных сказаў. Так, пры перакладзе двухасастаўнага сказу у лермантаўскім творы перадаецца А. Куляшовым аднаасастаўным. Часцей за ўсё такія выпадкі звязаны з пропускам асабовага займенніка, што дапамагае перакладчыку засяродзіць увагу менавіта на дзеянні: *Задумчив, у стены высокой он бродит* [2, с. 99] – *Задумлівы, па сцежцы горнай, ступае* [3, с. 50]; *Он поднял взор* [2, с. 98] – *Зірнуў* [3, с.50]; *Кого-то ждёт она давно!* [2, с. 98] – *Чакае некага даўно* [3, с.50]; *Клянусь я первым днём творенья* [2, с.107] – *Клянуся першым днём стварэння* [3, с.58].

Перакладчык іншы раз карыстаецца прыёмам дабаўлення, г.зн. уводзіць у сказ новыя кампаненты, што прыводзіць да пашырэння структуры сказа, а таксама да семантычных змен: *И Ангел грустными глазами на жертву бедную взглянул* [2, с. 101] – *На бедную ахвяру сумна Анёл збянтэжаны зірнуў* [3, с.52]; *Синело предо мной пространство* [2, с.104] – *Сінелі вечныя прасторы* [3, с.55]; *презрительным окинул оком* [3, с. 86] – *на ўсё з пагардай глянуў строга* [4, с.35]; *Так повреждённая ладья* [2, с. 104] – *Так паруснік пасля крушэння* [3, с.55]; *И след кровавый за ним вился по крутизне* [2, с. 105] – *Крываваы след віўся па скале крутой* [3, с.56]. Увядзенне дабаўленняў тлумачыцца разыходжаннем у лексічных сістэмах мовы, неабходнасцю ўдакладнення для носьбіта мовы перакладу рэалій, названых у перакладзе, неспадзеаннем пэўных формаўтваральных мадэляў арыгінала і перакладу, могуць быць выклі-

каны папярэднімі трансфармацыямі-заменамі, а найчасцей патрабаваннямі захавання рытму і страфы арыгінала, як гэта і адбываецца ў перакладзе “Дэмана”.

Такія трансфармацыі часта звязаны з праблемай перадачы на беларускую мову стараславянства, якія не вельмі шырока прадстаўлены ў сучаснай мове і запазычаны ў асноўным праз рускую (глава, ісціна, саюз, благароддзе, благаслаўляць, блажэння, славесны і г.д.). Функцыя іх была рознай: фармальнае выкарыстанне славянства як лексічных варыянтаў для вырашэння версіфікацыйных задач і для надання твору ўрачыстасці, узнёсласці або адпаведнага гістарычнага каларыту. Як бачым, славянствы амаль усе стылістычна нейтральныя, шырока ўжываюцца ва ўсіх стылях мовы. Як слухна заўважае М.Г.Булахаў, “наяўнасць стараславянства беларускай мовай абмяжоўваецца немагчымасцю падпарадкаваць гукавую, марфалагічную і словаўтваральную форму чужога слова нацыянальнай спецыфіцы” [5, с. 10]. Таму складанай з’яўляецца задача перадаць сродкамі беларускай мовы тэкст, у якім шырока прадстаўлена кніжнаславянская лексіка. Неабходна захаваць высокае гучанне такога тэксту, яго ўзвышанасць, пафас.

Трэба адразу адзначыць, што А.Куляшоў добра ўсведамляў складанасць задачы, якая стаяла перад ім. Ён добра адчуваў, што перакласці паэзію М.Ю. Лермантава – значыць не толькі захаваць сэнс арыгінала, але і асаблівасці яго мастацкай спецыфікі, арганічна спалучыць вернасць перадачы лермантаўскага тэксту з узнаўленнем яго мастацкай формы ў беларускім варыянце. А.Куляшоў даў выдатныя ўзоры адэкватнай перадачы кніжнаславянскай лексікі, якую актыўна выкарыстоўваў рускі аўтар.

Лексічная палітра кніжнаславянства ў паэме «Дэман» вельмі шырокая – сустракаюцца няпоўнагалосныя формы, словы са спалучэннем жд, щ, уласна стараславянствы.

Уласна стараславянскую лексіку, ужытую ў агульным, нейтральным сэнсе, А.Куляшоў звычайна замяняе на стылістычна нейтральныя беларускія адпаведнікі: *И звёзды яркие, как очи, как взор грузинки молодой* [3, с.86] – *Зор вочы яркія, як вочы гор прыгажуні маладой* [4, с.35]; *по милому челу блуждая* [3, с.88] – *квола любы твар кранае* [4, с.37]; *где прах отцов их был зарыт* [3, с.91] – *дзе іх бацькоў схаваў нябыт* [4, с.41]; *взор твой ожидал* [3, с.86] – *позірк твой чакаў* [4, с.42]; *бесплотный взор его очей* [3, с. 93] – *ягоны позірк бесцялесны* [4, с.43]; *ланиты девственные жжёт* [3, с.93] – *на вусны горкі след кладзе* [4, с.43]; *тают на устах* [3, с.99] – *прагных губ* [4, с.49]; *коснулся жаркими устами* [3, с.109] – *да губ губамі ён прыпаў* [4, с. 61]; *не целовал такого ока* [3, с.88] – *не цалаваў такога вока* [4, с.37]; *уста невесты целовал* [3, с.91] – *нявесты вусны цалаваў* [4, с.40].

Дадзеныя ілюстрацыі даказваюць, што стараславянствы амаль паслядоўна замяняюцца агульнаўжывальнымі беларускімі эквівалентамі: *взор – позірк; чело – твар; прах – нябыт; ланиты – вусны; уста – губы*. У некаторых выпадках перакладчык для захавання рытму, інтанацыі страфы наогул апускае складаныя для перакладу кніжнаславянскія словы: *склониться ли на ложе сна* [3, с. 98] – *наважыцца заснуць – не спіць* [4, с.49]; *лобзанья тают на устах* [3, с.99] – *а пацалункам прагных губ* [4, с. 49]; *презрительным окинул оком* [3, с. 86] – *на ўсё з пагардай глянуў строга* [4, с.35]; *и кущи роз, где соловьи* [3, с.99] – *і руж кусты, дзе салаўі* [4, с.35]; *но презрел удалой жених* [3, с.91] – *але забыўся зух-жаніх* [4, с.40]; *храпит и рвётся, будто к брани* [3, с.92] – *ляціць нібы на поле бою* [4, с.41]; *глаголу вод его внимали* [3, с. 85] – *прыкута да грывотнай хвалі* [4, с.34]; *гостить я буду до денницы* [3, с.94] – *гасціць я буду жа да золку* [4, с.44]; *крестит дрожжащими перстами* [3, с.110] – *ён хрысціцца* [4, с.63].

У прыведзеных прыкладах А.Куляшоў проста прапусціў лексемы *ложе, око, кущи, глагол, денница, лобзанье* што, канешне, адбілася на агульным высокім гучанні даных строф – мікравобраз атрымаўся некалькі будзённым. Крыху знізіла высокае паэтычнае гучанне радкоў замена стараславянства *презрел* на стылістычна нейтральнае, агульнаўжывальнае *забыўся*. Кніжнаславянствы, ужытыя для вырашэння пэўных мастацкіх задач, стварэння каларыту часу, служылі для характарыстыкі некаторых вобразаў, заставаліся: *морщины смуглого чела* [3, с.93] – *маршчыны на чале* [4, с.42]; *венец из радужных лучей не украшал его кудрей* [3, с.95] – *вянок нябеснага святла не азараў яго чала* [4, с.45]; *был томный цвет ее чела* [3, с.110] – *абрысы млявага чала* [4, с.63] і інш. Такая замена апраўдана, бо неабходна заўсёды помніць, што слоўнікавы склад мовы ўяўляе сабой не проста сукупнасць слоў, а сістэму, якая

дапускае бясконца разнастайныя, але не любыя спалучэнні слоў у любым кантэксце: асобныя элементы слоўніка звязаны адзін з адным пэўнымі сэнсавымі і стылістычнымі адносінамі. Гэтыя абставіны праяўляюцца пры перакладзе і часта не дазваляюць выкарыстоўваць бліжэйшыя слоўны адпаведнік, патрабуюць доўгіх пошукаў раўнацэннага ў сэнсавых і стылістычных адносінах варыянта і вымагаюць вялікіх намаганняў ад перакладчыка.

Амаль паслядоўна замяняе беларускі перакладчык няпоўнагалосныя формы, уласцівыя стараславянскай мове, на поўнагалосныя ці імкнецца адшукаць адэкватную замену ім. Як вядома, у рускай мове ў ХУІІІ – пачатку ХІХ стст. узмацніўся працэс дыферэнцыяцыі паміж кніжнаславянскай і рускай лексікай. Асноўны напрамак гэтага працэсу – замацаванне за кніжнаславянствамі вытворных абстрактных значэнняў, а за рускімі – намінацый, агульных для рускіх і славянскіх паралеляў. Сфера ўжывання славянстваў у намінацыйным значэнні звужаецца – яны пераходзяць у разрад высокай або паэтычнай лексікі [6, с.42].

У канцы ХІХ ст. адбываўся працэс абмежавання выкарыстання стылістычных славянстваў у розных жанрах рускай мастацкай літаратуры, у тым ліку і ў мове паэзіі, дзе яны з’яўляліся асноўным стылявым элементам. Функцыянаванне поўнагалосных і няпоўнагалосных варыянтаў у другой палове ХІХ ст. сведчыць пра далейшае разыходжанне іх сфер ужывання і семантыкі.

Усё гэта добра ўсведамляў А.Куляшоў, разумеючы, што пастаянна ці поўнаасцю замяняючы няпоўнагалосныя формы – сродак стварэння паэтычнасці – поўнагалоснымі, ён зніжае агульнапаэтычную тканіну твора. Але, з другога боку, няпоўнагалосныя формы не ўласцівы беларускай мове, і каб наблізіць твор да беларускага чытача, перакладчык свядома ішоў на такую замену: *узок путь прибрежный* [3, с.90] – *няпоўнасць сцежкі прыбярэжнай* [4, с.40]; *слезою жаркою, как пламень* [3, с.100] – *слезой, як полымя, гарачай* [4, с.51].

Як бачым, калі ў беларускай мове прысутнічае агульнаўжывальны поўнагалосны беларускі адпаведнік, то А.Куляшоў выкарыстоўвае яго, калі ж такой адэкватнай замены няма, то перакладчык або проста апускае кніжнаславянскую няпоўнагалосную лексему або поўнаасцю трансфармуе страфу. Выбар варыянта тут таксама залежыць ад суадносін з суседнімі сінтаксічнымі канструкцыямі, ад неабходнасці захавання інтанацыйнай плыні і рыфмы твора: *у врат Кавказа на часах* [3, с.85] – *глядзелі замкаў вежы твая* [4, с.34]; *властитель Персии золотой* [3, с.88] – *багатай Персіі ўладар* [4, с.37]; *перед ним катилася тогда* [3, с.89] – *плылі бясконцай чарадой* [4, с.37]; *недолго жениха младого* [3, с.93] – *нядоўга жаніха з парога* [4, с.42]; *на труп безгласный* [3, с.93] – *на труп халодны* [4, с.43]; *перед ним тоску мою пролью* [3, с.96] – *дачку ўратуе ад тугі* [4, с.43]; *синело предо мной пространство* [3, с.194] – *сінелі вечныя прасторы* [4, с.55].

Такімі прынцыпамі карыстаецца А.Куляшоў, калі перакладае лексемы са спалучэннем жд: *давно отверженный блуждал* [3, с.85] – *выгнання дух, даўно блукаў* [4, с.34]; *сеял зло без наслажденья* [3, с.85] – *ён сеяў зло без асалоды* [4, с.33]; *дрожит, обитель пробуждая* [3, с.96] – *гудзе, наўколле абуджае* [4, с.48]; *по милому челу блуждая* [3, с.88] – *квола любы твар кранае* [4, с.37]; *Отчизна, чуждая поныне* [3, с.88] – *нядолю, што ў чужој краіне* [4, с.38]; *То был ли признак возрожденья?* [3, с.89] – *Што гэта – свята адраджэння?* [4, с.38]; *ни за добро вознагражденья* [3, с.103] – *за ўчынак добры ўзнагароды* [4, с.55].

Іншы раз замена мікравобразу вымагаецца не чыста лінгвістычнымі праблемамі, а патрабаваннем рыфмы, імкненнем захавання агульнае гучанне лермантаўскай паэмы. Так, аўтар іншы раз апускае эпітэты, параўнанні, іншыя мастацкія дэталі або ўводзіць свае, некалькі ад розных ад арыгінала: *из-под завистливой ресницы* [3, с.87] – *хвілінны жаль засцеле вейкі* [4, с.37]; *взмахнув растрёпанною гривой* [3, с.92] – *махнуўшы цёмнай хваляй грывы* [4, с.42]; *в тени дерев миндальных* [3, с.96] – *ў засень дрэў самотных* [4, с.47]; *меж кустов, покрытых инеем цветов* [3, с.97] – *кустоў і зябкіх кветак іх* [4, с.48]; *как будто за звездой звезда* [3, с.87] – *як хвалі – адна, другая ўслед за ёй* [4, с.37]; *злой дух коварно усмехнулся* [3, с.101] – *злы дух прытоена ўсміхнуўся* [4, с.52]; *бывало, только ночи сонной прохлада землю обоймет* [3, с.98] – *бывала, толькі над шляхамі раскіне ноч свой цёмны плашч* [4, с.49]; *Ты прекрасна* [3, с.101] – *Ты багіня!* [4, с.52]; *белей и чище покрывала* [3, с.110] – *бялей чысцюткае паперы* [4, с.63]; *коня измученного гонит* [3, с.98] – *шпарчэй каня ён паганяе* [4, с.49]; *в час торжественный заката,*

когда, растаяв в море злата [3, с.112] – у момант вечаровы, калі ў нябёс прастор барвовы [4, с.64]. У некалькіх месцах заўважаецца замена прыназоўнікавых параўнання на творны параўнання, што не парушае агульнай мастацкай тканіны твора: *из боя вынес, как стрела* [3, с.92] – *вынес з пекла бою стралой* [4, с.42]; *ковром раскинулись* [3, с.86] – *як дываны, ляглі* [4, с.35]; *сиял он тихо, как звезда* [3, с.96] – *ён ціхай зоркай ззяў заўжды* [4, с.47].

Экзатычную лексіку, даволі шырока прадстаўленую ў паэме, А. Куляшоў поўнасьцю захоўвае, прычым у адрозненне ад арыгінала, дзе сам аўтар каменціруе незразумелыя словы, не дае яе тлумачэння: *чинар развесистые сени* [3, с.85] – *чынар разгалістыя шаты* [4, с.34]; *покрыта белою чадрой* [3, с.87] – *князёўна ходзіць пад чадрой* [4, с.36]; *звучит зурна* [3, с.87] – *гучыць зурна* [4, с.36]; *гарема брызжущий фонтан* [3, с.88] – *гарэма велічны фантан* [4, с.37]; *играет ветер рукавами его чухи* [3, с.90] – *гуляе вецер з рукавамі чухі ягонае* [4, с.39]; *на чепраке его видна* [3, с.92] – *спярэсілі чапрак ягоны* [4, с.42]; *чингара стройное бряцанье* [3, с.99] – *і вось суладны звон чынгара* [4, с.50].

У М. Лермантава творчая дамінанта надзвычай шырокая. Яму ўласцівы іронія і гнеўны пафас, лірычнасьць і грамадзянскасць, песеннасць і разнастайная палітра моўна-выяўленчых сродкаў. Можна з упэўненасцю сказаць, што А.Куляшоў выдатна справіўся з пастаўленай задачай – перакладам складанай паэмы, прапанаваў свае адпаведнікі кніжнаславянскай лексікі, здолеў па-майстэрску перадаць чароўныя радкі паэмы і даў чытачу паўнацэнны высокамастацкі пераклад, у якім адлюстраваліся галоўныя рысы стылю М. Лермантава. Для перакладу А. Куляшова ўласцівы адыход ад літаралізму пры поўным захаванні сэнсу арыгінала, асаблівасцей яго мастацкай спецыфікі, у ім арганічна спалучаецца вернасць перадачы аўтарскага тэксту з узнаўленнем яго мастацкай формы ў беларускім варыянце.

Літаратура

1. Фёдоров, А. Основы общей теории перевода. – М., 1968
2. Лермонтов, М.Ю. Собрание сочинений: В 4-х т. Т.2 – М., 1964
3. Куляшоў, А. Збор твораў: У 5 т. Мн., 1977. Т.4
4. Ржавуцкая, М.С. Пераклад сінтаксічных канструкцый з беларускай мовы на рускую (на матэрыяле твораў Івана Мележа) Аўтарэферат дысертацыі на атрыманне вучонай ступені кандыдата філалагічных навук – Мн., 2000
5. Булахов, М.Г. Основные вопросы сопоставительной стилистики русского и белорусского языков. – М., 1979
6. Замкова, В.В. Славянизм как стилистическая категория в русском литературном языке середины ХУШ в. – М., 1972.